

NGUYỄN TUÂN VÀ CÁI ĐẸP

HÀ VĂN ĐỨC

Khoa Ngữ văn - DHTH Hà Nội

Nguyễn Tuân là một hiện tượng văn học phức tạp, nhất là giai đoạn trước Cách mạng tháng Tám. Tính chất phức tạp ấy không chỉ biểu hiện ở cái tôi cá nhân chủ nghĩa cực đoan, mà còn ở ngay trong quan điểm nghệ thuật và quan điểm thẩm mỹ của nhà văn. Nói đến Nguyễn Tuân, người ta thường nghĩ đến nhà văn của quan điểm duy mỹ, một môn đồ của thuyết "nghệ thuật vì nghệ thuật". Ông chủ trương một cái đẹp không có nội dung xã hội, không có nội dung gia cấp và thời đại. Đối với Nguyễn Tuân, văn chương vì nghệ thuật đứng trên mọi thứ thiện, ác ở đời. Ông quan niệm "Viết văn không khuynh hướng". Khát vọng mà nhà văn muốn vươn tới và thể hiện trong tác phẩm của mình là cái đẹp và chỉ cái đẹp mà thôi. Suốt cuộc đời cầm bút của mình, kể cả những năm trước cách mạng cũng như sau này, Nguyễn Tuân luôn khao khát vươn tới cái đẹp, tôn thờ cái đẹp. Cũng chính vì vậy mà trong bài diếu văn truy điệu Nguyễn Tuân, nhà văn Nguyễn Đình Thi đã khẳng định, ông là "Người đi tìm cái đẹp và cái thật" (1).

Nếu như Thế Lữ là một khách tình si "ham vẻ đẹp có muôn hình muôn vẻ", thì Nguyễn Tuân cũng bước vào cuộc sống và văn chương với tấm lòng "khát khao cái đẹp trong trời đất và muốn được thấy một tí đẹp ấy ngay trong lòng mình, trong một ngày hằng sống và tin tưởng". Nguyễn Tuân không có những lời đại ngôn âm ỉ như một số nhà văn, nhà thơ khác, cả khi nhận định về cuộc tranh luận nghệ thuật vì nghệ thuật hay nghệ thuật vì nhân sinh, nhà văn đã cho rằng đó là việc làm vô bổ của những người ganh ghét ghen tị nhau. Nhưng thực ra chính Nguyễn Tuân lại là người "vì nghệ thuật" hơn ai hết. Màu sắc thẩm mỹ chủ quan, tính chất duy mỹ thể hiện rõ nét trong những trang tùy bút của Nguyễn Tuân trước Cách mạng.

Đọc những tác phẩm của Nguyễn Tuân trước Cách mạng, chúng ta có thể nhận thấy sự phiến diện trong quan niệm về cái đẹp của ông. Một trong những người phát ngôn cho quan điểm mỹ học duy vật trước Mác là nhà dân chủ cách mạng Nga Tsecnusepxki đã từng viết: "Cái đẹp là cuộc sống. Một sinh thể đẹp là qua chúng, ta nhìn thấy cuộc sống hoặc làm cho chúng ta nghĩ đến cuộc sống". Nhưng đối với Nguyễn Tuân cái đẹp chỉ nhằm thỏa mãn, đáp ứng những khoái cảm thẩm mỹ của cá nhân.

Giống như nhiều nhà văn lãng mạn khác, ông tách rời cái đẹp khỏi cái có ích, để các một cái đẹp thuần túy, không vụ lợi. Về phương diện nào đó, quan niệm của Nguyễn Tuân có điểm gặp gỡ, tương đồng với Kant - nhà triết học Đức nổi tiếng, người đề xướng nhận thức luận duy tâm chủ quan. Kant cho rằng: "Cái đẹp không phải ở má hồng người thiếu nữ, mà là trong con mắt kẻ si tình". Tư tưởng ấy đã nhiều lần bộc lộ trong

ác phẩm của Nguyễn Tuân trước Cách mạng, mà rõ nhất là *Vang bóng một thời*, *Thiếu nữ hương*, *Chiếc lư đồng mắt cua*, *Tóc chị Hoài*...

Đọc tác phẩm Nguyễn Tuân, điều dễ nhận thấy là ông hết sức nâng niu, trân trọng và khao khát cái đẹp. Chịu ảnh hưởng của Đôxtôiépki, ông cho cái đẹp có tính chất "cứu đời" và mang một màu sắc tôn giáo. Nhưng trong những năm dài trước Cách mạng, đâu có lẽ tìm cái đẹp chân chính. Vây bủa xung quanh người nghệ sĩ toàn những chuyện xấu xa, ừa lọc. Khó lòng tìm kiếm được cái đẹp trong xã hội "đói a ba phèo", nhà văn đành đi tìm cái đẹp trong quá khứ, hay chính trong tâm tưởng mình. Cũng như nhiều nhà văn lãng mạn khác, Nguyễn Tuân ít quan tâm đến hiện thực đời sống, mà chỉ chú trọng tới cảm giác chủ quan của mình.

Chính sự nhạy cảm với cái đẹp và cách nhìn sự vật nghiêng về góc độ thẩm mỹ ấy đã góp phần tạo nên một Nguyễn Tuân vị nghệ thuật trong văn chương cũng như trong cuộc sống. Nhà văn Nguyễn Ngọc đã nhận xét: "Nguyễn Tuân luôn muốn mỗi ngày sống, mỗi rang đời của mình cũng là một trang nghệ thuật (...). Đó là thái độ thẩm mỹ đặc biệt nghiêng của ông đối với cuộc sống" (2). Trân trọng, chất chiu cái đẹp trong cuộc sống cũng như trong nghệ thuật, Nguyễn Tuân đã có được những phát hiện hết sức mới mẻ, vừa tinh tế, vừa hấp dẫn. Mặt khác, cũng từ góc độ cái đẹp, Nguyễn Tuân phát hiện một cách sắc sảo những nét phản thẩm mỹ, những mặt xấu xa, ti tiện, thấp hèn của bọn người trọc phú, trưởng giả trong cái xã hội kim tiền. Điều đáng nói ở đây là thái độ phê phán của nhà văn đối với xã hội chủ yếu là từ góc độ thẩm mỹ, chứ không phải từ quan điểm giai cấp. Ông lên án bọn người xấu xa bởi vì chúng dám ngồi xồm lên cái đẹp, chứ không phải vì chúng áp bức bóc lột. Chính đây là điểm phân biệt rõ nét Nguyễn Tuân với các nhà văn hiện thực phê phán cùng thời. Với Nguyễn Tuân việc phản ứng lại xã hội trên phương diện mỹ học là một đặc điểm nổi bật. Con người tôn thờ nghệ thuật với hai chữ viết hoa lớn là đã tìm đến cái đẹp như một cứu cánh, một phương tiện để khẳng định mình. Chính điều này đã lý giải những ưu điểm cũng như hạn chế trong quan niệm về cái đẹp của Nguyễn Tuân trước cách mạng. Ông đã chằm biếm gã trọc phú cậy có tiền của, rồi những ướm mình tài hoa, bắt chước người đời, khinh thế ngạo vật: "đem ngay cái sờ đoàn của mình ra mà đập lên đầu thiên hạ cho người ta tối mày tối mặt" (Nguyễn). Ông dè bừ hết đời những bọn lái buôn "cứ đời dốt trăm nắn phím" và đau lòng trước "những cuộc tàn sát hi ca của những ông lãnh binh sính làm thơ".

Không tìm thấy cái đẹp hiện hữu trong cuộc đời thực, Nguyễn Tuân quay trở về tìm kiếm nét đẹp xưa của một thời vang bóng. Ông ca ngợi, lý tưởng hóa cuộc sống của những ông nghè, ông cử..., hay miêu tả những thú vui uống trà, đánh thơ, thả thơ với một cái nhìn thi vị, đượm chất thơ. *Vang bóng một thời* chỉ nói về những thú tiêu dao hưởng lạc của con người thời ấy. Tính chất tiêu cực của tác phẩm là đã đề lên như mẫu mực sống thói ăn chơi cầu kỳ, đài các của một lớp người của tầng lớp thống trị cũ, tuy đã hắt hủi, đầu hàng chủ nghĩa thực dân, nhưng còn cố đóng vai quý tộc bằng nghệ thuật hưởng lạc hơn đời. Biết bao mền thương, luyện tiếc đã đưa đầy nét bút nhà văn vẽ lên những bức tranh có vẻ đẹp héo úa, hắt hiu về một thế giới tàn lụi.

Nhưng nếu quá khứ gợi cho Nguyễn Tuân cảm hứng trước những cái gì nhẹ nhàng, hi vọng, thì không gian lại có một sức cuốn hút mãnh liệt đối với Nguyễn Tuân. Ông khao khát được tự do, được thỏa thích ngắm trời, ngắm biển. Tâm hồn của nhà văn lãng mạn

Nguyễn Tuân hướng tới sự xê dịch cũng là để thỏa mãn những đòi hỏi của giác quan và thưởng thức những khoái cảm thẩm mỹ mà những miền đất mới, xa lạ đem lại. Cũng vì mục đích như vậy, mà ông không sao chịu đựng được những kẻ thờ ơ trước vẻ đẹp của ngoại cảnh: "Cái thằng cha này đi đề chẳng thấy cái gì cả. Có đi qua lại con đường cũ đến mấy trăm lần rồi, hấn cũng sẽ trở ra thế thôi" (*Quê hương*). Cái đẹp mà Nguyễn Tuân tìm kiếm trước hết là vẻ đẹp thiên nhiên, của cảnh vật trên con đường xê dịch. Những cảnh sắc thiên nhiên của nhiều miền quê khác nhau được Nguyễn Tuân miêu tả thật đẹp, thật nên thơ: Từ khung cảnh hoang sơ của đất Mường (Thanh Hóa), đến bóng trăng thanh rơi xuống mặt sông Hội An... Có những cảnh vốn rất bình thường, quen thuộc nhưng qua con mắt nhìn của người nghệ sĩ lại thật sự nên họa, nên thơ.

Lý do khiến Nguyễn Tuân phải đi tìm cái đẹp trong quá khứ, hay trong cuộc đời xê dịch có lẽ là vì: " Trong cuộc đời ông sống trước cách mạng, cái đẹp với cái thật không bao giờ khớp được với nhau mà thường trái lại" (Nguyễn Đình Thi). Tuy nhiên, trong việc tôn thờ cái đẹp nghệ thuật, đôi khi Nguyễn Tuân đã đi quá đà và trở nên cực đoan. Trong tác phẩm *Tóc chị Hoài*, nhà văn say sưa miêu tả mái tóc đẹp mượt mà của người thiếu nữ, và như gùi gắm cả tâm hồn mình vào đấy. "Chị Hoài mỗi lúc vừa nằm xuống rất nhẹ nhàng thì cả một mớ tóc trần quăn rất chắc ấy đổ tung xuống như một trận mưa rào đen nhánh. Rồi mớ tóc mây dài như một sợi rươi ôm lấy gáy, ấp lấy bả vai" (*Tóc chị Hoài*); Tuyệt đối hóa cái đẹp hình thức là một trong những đặc điểm nổi bật của sáng tác Nguyễn Tuân trước cách mạng.

Quan điểm thẩm mỹ của Nguyễn Tuân trước cách mạng chịu ảnh hưởng ít nhiều từ thế giới quan duy tâm siêu hình, phù hợp với một cái tôi cá nhân chủ nghĩa cực đoan nên nó mang đậm màu sắc bi quan, thậm chí có những dấu hiệu suy đồi. Tuy nhiên, quan niệm của ông về cái đẹp không phải hoàn toàn tiêu cực. Những tuyên ngôn của nhà văn về cái đẹp mang màu sắc duy mỹ, cực đoan, nhiều khi chỉ là một cách để nhà văn phản ứng lại cái xã hội "õi a ba phèng"; hoặc chứng tỏ cái tôi độc đáo, khác người của mình. Thực ra, bên cạnh những yếu tố tiêu cực, trong những trang viết của Nguyễn Tuân, người đọc cũng bắt gặp những giá trị tiến bộ, tích cực. Một trong những mặt tích cực đó là lòng tự hào dân tộc, là ý thức gìn giữ những vẻ đẹp và giá trị thẩm mỹ dân tộc. Với một nhân cách và tài năng lớn, một tâm hồn nghệ sĩ tha thiết với cái đẹp, Nguyễn Tuân luôn gắn bó với truyền thống và cội nguồn dân tộc. Trong truyện ngắn "*Chữ người tử tù*", nhà văn đã dựng cảm ca ngợi một con người "phán nghịch", một nghĩa sĩ có khí phách hiên ngang bất khuất, một con người tài hoa có tâm hồn cao thượng và đẹp đẽ. Trong khi chờ đợi án tử hình, Huấn Cao vẫn giữ được nhân cách của một người anh hùng, thái độ của ông lúc nào cũng rất tự chủ, đàng hoàng. Ngục tối và cái chết không thể làm mất đi ở ông phong thái và tâm hồn của một nghệ sĩ tài hoa. Tuy nhà văn không nói rõ cái lý tưởng mà Huấn Cao hướng tới, nhưng người đọc cũng cảm nhận được lý tưởng đó là cao đẹp, vì con người, vì cuộc sống. Lý tưởng đó toát ra từ chính con người Huấn Cao, con người trong bất cứ hoàn cảnh nào cũng ung dung, tự chủ với tâm hồn phóng khoáng, cao đẹp.

Kể từ khi tuyên bố đào thảo cái tôi, từ bỏ những đứ đờ con tinh thần, quan niệm về cái đẹp của Nguyễn Tuân đã có những thay đổi về cơ bản. Song song với quá trình chuyển biến cái tôi là quá trình từ bỏ cái đẹp mang màu sắc chủ quan để đi tới nắm bắt được quy luật thẩm mỹ chung nhất, phù hợp với quan niệm của nhân dân, của dân tộc và thời đại. Quá trình này diễn ra cũng là một điều hợp lý, bởi vì Nguyễn Tuân sinh ra để tôn thờ cái

ẹp với hai chữ viết hoa, mà cách mạng chính là cái chân, thiện, mỹ chân chính nhất. ua những trang tùy bút kháng chiến, cái đẹp của cuộc sống mới đã được nhà văn biểu ện với một tình cảm xúc động, tình yêu chân thành. Giờ đây, Nguyễn Tuân không còn y sưa nhăm nháp mình, chắt chiu cái đẹp ở những tiêu thế giới tù túng, chật hẹp nữa. hà văn bước đầu cảm nhận được cái khỏe đẹp, rộng rãi, bao la của đất trời đời mới.

Cách mạng đã giải thoát cho tâm hồn và nghệ thuật của Nguyễn Tuân, hướng nhà in tới cuộc sống và nhân dân. Nhưng quá trình chuyển đổi này diễn ra không đơn giản, ẽ dàng. Khách quan mà nói cái đẹp được Nguyễn Tuân thể hiện trong *Tùy bút kháng iến* được tạo dựng lên bởi tấm lòng thành khẩn, chứ chưa có được sự kết hợp hài hòa ưa tình cảm và lý trí, giữa nhận thức và vốn sống. Những nét đẹp này tuy có rạng rõ hưng chưa có gì thật cụ thể tạo hình. Đây là chưa nói đến tính chất duy mỹ hây còn ừa được gột rửa hết trong quan niệm về cái đẹp của Nguyễn Tuân.

Trong tác phẩm *Chùa Đàn*, viết sau năm 1945, những dấu vết của quan điểm nghệ uật cũ và tư tưởng thẩm mỹ cũ vẫn còn khá đậm nét. Nguyễn Tuân ca ngợi cái đẹp ma uái của một tiếng đàn oan nghiệt. Người chơi đàn và hát cứ hồn mê dần trong một giai iệu quái dị: "Người . . . vừa hát, vừa khóc và người ta đàn đến cái mức học máu ra mà ục chết dưới gốc nhạc khí".

Rõ ràng quan điểm thẩm mỹ của Nguyễn Tuân sau cách mạng tháng Tám đã có hững thay đổi tích cực, nhưng vẫn còn lung lay, chưa thật định hình, sự chuyển biến về hận thức là hết sức quan trọng, nhưng đây mới chỉ là sự khởi đầu trong những năm háng chiến chống Pháp.

Cái nhìn của nhà văn đối với cuộc sống, con người ảm áp và đôn hậu hơn. Quan iệm về cái đẹp của Nguyễn Tuân vì thế mà bớt dần đi sự phù phiếm, phiến diện, từng ước tiếp cận với cái đẹp chân chính và tiến bộ.

Tuy nhiên phải đến lần "nhận đường" thứ hai khi nhà văn đã thực sự giác ngộ giai ấp, giác ngộ chủ nghĩa xã hội thì quan niệm về cái đẹp của Nguyễn Tuân mới thực sự có hững phẩm chất mới. Cái đẹp đã đi vào bản chất cuộc sống. N thực sự là cái đẹp của io động, của cuộc sống chiến đấu và xây dựng đất nước. Xưa kia Nguyễn Tuân đến với iên nhiên để trốn đời. Ngày nay dù đứng trên đỉnh núi Hoàng Liên Sơn gió gào, mưa iét - Nguyễn Tuân vẫn "nghe đồng vọng tiếng bơi chèo, mái chèo" của những đoàn biểu nh trên các dòng kênh tiến về thị xã Cà Mau (*Vấn cái tiếng dội ấy của huyện biển Cà au*); Với tấm lòng yêu quý và tự hào về thiên nhiên, đất nước, nhà văn đã đem hết bút rc của mình làm nổi bật lên vẻ đẹp giàu có, hùng vĩ của đất nước Việt Nam. Những bức ạnh thiên nhiên trong *Sông Đà* tự bản thân chúng đã bộc lộ một ý nghĩa tư tưởng và iảm mỹ nhất định. Cái đẹp của cảnh sắc thiên nhiên dọc đường xê dịch của Nguyễn uân trước kia thường lạnh lẽo và buồn bã. Còn cái đẹp của thiên nhiên sau này gắn liền ới những con người dũng cảm, nhiệt tình hăng say xây dựng đất nước. Vóc dáng của hững con người lao động chủ nhân mới của đất nước được ông miêu tả thật đẹp, thật hỏe khoắn.

Cuộc kháng chiến chống Mỹ cứu nước đã đưa dân tộc ta lên tới đỉnh cao của thời ại. Khí thế hào hùng, lạc quan là âm hưởng chung của văn học thời kỳ này. Hoà đồng ào dòng chảy chung ấy, cái đẹp trong chiến đấu được Nguyễn Tuân mô tả thật tài tình. ừ góc độ cái đẹp mang tầm văn hóa cao, Nguyễn Tuân đã phát hiện một cách sắc sảo

những nét phản thẩm mỹ, những mặt bản chất xấu xa, ti tiện của bọn đế quốc. Với tư thế của người chiến thắng, Nguyễn Tuân vừa vạch mặt kẻ thù, vừa khẳng định tính chất chính nghĩa của chúng ta. Nhà văn cũng thể hiện được nét lạc quan, tự tin của con người Việt Nam trong chiến đấu.

Trong *Hà Nội ta đánh Mỹ giỏi*, nhà văn không chỉ nhìn thấy một Hà Nội hiên ngang, bất khuất, mà còn phát hiện ra một Hà Nội hào hoa, thanh lịch. Ngay cả các cảnh hờn của Hà Nội cũng đẹp như "những bông hoa thực được huyết dụ bị thương đang bầm sặc", và người Hà Nội nở súng, tránh bom vẫn không chịu để "một cánh hoa nào vung vãi vì vương vãi hết hoàng". Nếu mùa xuân ở đất lửa Quảng Bình - Vĩnh Linh vàng nức hoàng mai, thì mùa xuân chiến thắng của đất Thăng Long ngàn năm văn vật rực rỡ đào hoa. Những "gốc đào xộc thiêng liêng và hồng đào" bất diệt của dân tộc.

Trên con đường đi tới một cái đẹp chân chính, đích thực Nguyễn Tuân đã có nhiều tìm tòi và phát hiện mới mẻ, đạt tới những giá trị thẩm mỹ thực sự. Chẳng hạn cái giọng khinh bạc của Nguyễn Tuân đã được phát huy trên lập trường mới, là vũ khí lợi hại đánh vào kẻ thù của dân tộc và chủ nghĩa xã hội. Ngày xưa, bẽ tắc trong cuộc đời thực tại, chán ghét cuộc sống tầm thường tẻ nhạt, Nguyễn Tuân đi tìm cái đẹp trong thiên nhiên hay quá khứ xa xưa. Sau này, Nguyễn Tuân đi tìm cái đẹp, chất thơ ngay trong cuộc đời thực tại, ngay trong tâm hồn của những con người đang nhiệt tình hăng say xây dựng đất nước. Trước các mạng, Nguyễn Tuân là một lữ khách say sưa ngắm cảnh, là kẻ đi chiêm ngưỡng. Sau cách mạng, ông thực sự là một người trong cuộc, nhiệt tình tham gia vào sự nghiệp đấu tranh của cách mạng. Hành trình đi đến cái đẹp, đến với chân lý của Nguyễn Tuân cũng là hành trình nhà văn trở về với nhân dân, với dân tộc. Chính ở đây, nhà văn đã được tiếp nhận thêm một nguồn sinh lực mới, để vươn xa hơn trên con đường sáng tác của mình.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Đình Thi - Người đi tìm cái đẹp, cái thật - Báo văn nghệ số 32, ngày 8-8-1987.
2. Nguyễn Ngọc - Sống đẹp từng ngày - Báo văn nghệ số 33, ngày 15-8-1987.

NGUYEN TUAN AND THE BEAUTY

Ha Van Duc

Faculty of Philology, Hanoi University

Nguyen Tuan always thirsted for the beauty. Before Revolution, he turned towards the subjective and aesthetic beauty. After Revolution, Nguyen Tuan's viewpoint of Art and aesthetics has been changed. It's objective beauty that is in the harmonious relation with the people and the Revolution.